

Natalia Zygmunt

Uniwersytet Łódzki

ORCID 0000-0001-7785-5865

Hana Červinkova, Bogusława Dorota Gołębnik (red.)

Edukacyjne badania w działaniu,

Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2013, ss. 370

Rozwój nowego paradygmatu w badaniach jakościowych, jakim są *badania w działaniu* (tzw. *action research*), możemy podzielić na dwa etapy. Pierwszy związany jest głównie z postacią Kurta Lewina, który po raz pierwszy użył tego terminu w 1946, w pracy naukowej zatytułowanej *Action Research and Minority Problems*.¹ Jego badania miały sprawdzić efektywność teorii naukowych w celu wywołania zmiany społecznej i związane były z pozytywistyczną perspektywą nauk stosowanych. ² W eseju tym, uznawanym dziś za tekst w pewnym sensie założycielski, Lewin opisuje eksperyment przeprowadzony w amerykańskim stanie Connecticut. Badanie polegało na serii szkoleń przeprowadzanych z udziałem badaczy i 50 pracowników społecznych stykających się w swojej pracy z ważnym problemem społecznym – negatywnymi relacjami międzyrasowymi (nazywanymi w tekście przez Lewina relacjami międzygrupowymi).³ Drugi etap rozwoju metody ma miejsce w Wielkiej Brytanii, w latach 70 – tych XX wieku. Badania w działaniu prowadzone są wtedy w kontekście zmian w programach nauczania. Krytyce

¹ K. Lewin, *Action Research and Minority Problems* „Journal of Social Issues” 1946 nr 2, 34-46.

² H. Cervinkova, *Edukacyjne badania w działaniu – w poszukiwaniu emancypacyjnego wymiaru badań pedagogicznych i antropologicznych*, „Animacja Życia Publicznego” 2011 nr 2 (5), s. 7-8.

³ H. Cervinkova, *Badania w działaniu i zaangażowana antropologia edukacyjna*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja: kwartalnik myśli społeczno – pedagogicznej” 2012 nr 1 (57), s. 7-18.

poddano metody, które okazały się nieefektywne dla praktycznych problemów, z którymi borykali się zarówno uczniowie jak i nauczyciele. Nadrzędną rolę zaczęły odgrywać metody jakościowe i uczestnicy badania, a nie sami badacze. Działanie rozumie się tu jako moralną praktykę, a przedmiotem badań jest zorganizowane i zaangażowane działanie.⁴ W Polsce badania w ramach paradygmatu jakościowego, zaczęto prowadzić również w latach 90 – tych XX wieku, do tego czasu skupiano się na modelu pozytywistycznym uprawiania nauki, czyli takim który zajmował się rzeczami możliwymi do zbadania poprzez poznanie, umysł, nie urojonymi, służącymi polepszeniu życia, a nie tylko zaspokojeniu ludzkiej ciekawości⁵.

Wyzwaniu wprowadzenia tej rzadko używanej metody badań do polskiego środowiska pedagogicznego, podjęły się między innymi: H. Cervinkova i B.D. Gołębiak w związku z inicjatywą podjętą przez kadrę naukową Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu, przy współpracy z toruńskim Ośrodkiem Studiów Kulturowych i Edukacyjnych. Badaczki formułują pogląd, że uprawianie pedagogiki powinno być przede wszystkim twórcze, a pedagodzy powinni szukać metod alternatywnych, w stosunku do obecnie stosowanych metod badawczych. W roku 2010, wydają książkę *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowana*, która jest zbiorem klasycznych i praktycznych tekstów na temat danej metody działań. Pozycja ta stanowiła niewątpliwą wstęgę do *Edukacyjnych badań w działaniu*.

Książka rozpoczyna się kilku stronicowym wprowadzeniem napisanym przez autorki i dzieli się na trzy główne części:

Część A – *Perspektywy teoretyczno – metodologiczne* – to zbiór tekstów mówiących o podstawach metodologicznych odnoszących się badań w działaniu.

Otwiera ją Barbara Smolińska-Theiss i Wiesław Theiss artykułem *Badanie i działanie w pedagogice społecznej – między tradycją w współczesnymi zadaniami*. Badacze skupiają się na analizowaniu koncepcji metodologicznych Heleny Radlińskiej, zwłaszcza modelu pracy środowiskowej czy też prowadzonych badaniach terenowych. Według Radlińskiej pedagog ma kompensować negatywny wpływ środowiska na jednostkę, traktować siebie jako klucz do rozwiązywania powstałych problemów. Autorzy piszą,

⁴ D. Skulicz, *Badanie w działaniu (Action Research)*, w: S. Palka (red.), *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998, s. 114-115.

⁵ Z. Kwieciński, B. Śliwerski, *Pedagogika*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 201.

że pedagog ma być narzędziem własnej pracy, czyli ma odczuwać też potrzebę krytycznego stosunku do własnych możliwości poznawczych, konieczności poszerzenia wiadomości, doskonalenia umiejętności, znajdują szereg podobieństw z założeniami modelu pracy środowiskowej, a założeniami metody badań w działaniu, np. budowanie partnerskiej relacji między badaczem, a badanymi podczas prowadzenia badań. Procedura badań ma za zadanie rozwijać nie tylko wiedzę praktyczną, ale również teoretyczną, ma uczyć samodoskonalenia.

Bogusława Dorota Gołębiak w tekście *Edukacyjne badania w działaniu – między akademicką legitymizacją a realizacyjnymi uproszczeniami*, przywiązuje dużą wagę do przedstawienia tego jaką rolę powinien pełnić badacz. Autorka pisze, że ma on być nie tylko obserwatorem badania, ale również uczestnikiem. Zwraca uwagę na demokratyczną osobowość badacza, jego emocjonalność oraz zdolność do energetyzowania jednostek czy też badanych grup. Skupia się również na krytyce tłumaczenia zawartego w polskim wydaniu *The Sage Handbook of Qualitative Research*, zawartym w książce *Metody badań jakościowych*, pod red. Denzima i Lincoln'a w 2009 roku. Termin *action research* został przetłumaczony tam jako – badania interwencyjne.

Maris Czerepaniak – Walczak w artykule zatytułowanym *Etyczne aspekty badania w działaniu: poszanowanie praw uczestników badań* koncentruje się na warunkach zachowania zasad etycznych w badaniach. Pisze o pułapkach jakie czekają na badaczy podczas ich prowadzenia oraz o zagrożeniach odnoszących się do pogwałcania prywatności badanych osób. Badanie wymaga dwóch podstawowych elementów: *wiedzy i zgody* wszystkich uczestników badania, czyli zarówno badaczy jak i badanych. Odnosi się również do badania osób nieletnich.

Z kolei Rafał Krenz w *Pro et contra – głos krytyczny o emancypacyjnym potencjale systemu*, opisuje swoje krytyczne spojrzenie na Program Operacyjny Kapitał Ludzki, czyli interwencje systemową w społeczeństwo. Krenz pisze, że podstawy powstawania takich programów, zakorzenione są w dyskursie edukacyjnym i mają za zadanie likwidować wykluczanie społeczne czy selekcję społeczną, ale cele nie równe są z ich efektami końcowymi. Przez to większość takich interwencji kwalifikuje się jako działania nieskuteczne, co zdecydowanie niepokoi pedagogów.

Ostatnim artykułem w tej części jest *Jednostkowe i społeczne więzy działalności w badaniach w działaniu*, Beaty Zamorskiej. Artykuł ten mówi o cechach metody badań w działaniu w świetle kulturowo-historycznej teorii działalności, której przedstawicielami są Lew Wygotski oraz Aleksiej Leontjew, a ich współczesną interpretacją jaką podejmuje Yrjo Engestrom. Mowa

tu również o splocie tego co jednostkowe, a co społeczne oraz o kłopotach z wyborem technik i narzędzi badawczych dla metody badań w działaniu, tak aby praca badacza była jak najbardziej wielopoziomowa.

1. *Część B – Z warsztatu badaczy* – pokazuje przykładowe badania prowadzone z użyciem badań w działaniu, bądź korzystające z części elementów charakterystycznych dla tej metody.

Maria Mendel w artykule *Edukacyjna podróż w biografii jako badanie w działaniu*, łączy swoje własne badania z badaniami przeprowadzonymi przez swoją studentkę – Joannę Hajduczenię, która zebrała materiał do badania biograficznego, wśród uczestników programu Erasmus. Studentkę zainteresowało znaczenie podróży edukacyjnej i przeprowadziła dwadzieścia pogłębionych, kilkugodzinnych wywiadów narracyjnych. Jedenaście z nich przyjęło dzięki badaczce postać transkrypcji, które Mendel analizuje w tekście artykułu. Transkrypcje przedstawiają badania w działaniu jakie mają za sobą uczestnicy Erasmusa, a badanie ich narracji jest badaniem kultury w zastanej rzeczywistości. Autorka nazywa to *edukacyjnymi badaniami w podróży*.

Bohdan Skrzypczak w *Laboratorium społecznym* opisuje długofalowe badania odnoszące się do wprowadzenia zmian w systemie działania administracji publicznej. Autor definiuje *laboratorium społeczne* jako model poznawczo – wdrożeniowych eksperymentów, wprowadzanych do rzeczywistości społecznej w ramach badań w działaniu, które prowadził w miejscowości Olecko.

Trzeci z kolei artykuł to *Przywracając pamięć miastu. Z antropologiczno – pedagogicznych badań w działaniu*, napisany został przez redaktorkę recenzowanej monografii Hanę Červinkovą. Przedstawia on projekt realizowany przez badaczkę wraz z różnymi grupami studentów, uczących się we Wrocławiu, w ciągu ostatnich 10 lat. Główne wątki poświęcone są miastu jakim jest Wrocław, przedstawieniu jego historii i tego jaki wpływ wywarła na nie II Wojna Światowa oraz temu jak badać i budować pamięć kulturową. Wieloletnie badania oparte zostały na zaangażowanej antropologii edukacji oraz badaniach w działaniu, podczas których wykorzystywano narracje tożsamościowe. Červinkova pokazuje również, jak po roku 2003, postsocjalizm przeszedł do stosowania etnografii, a także przytacza poglądy James’a Clifforda. Końcowa część artykułu, zatytułowana *Przywracanie pamięci*, poświęcona jest kulturze żydowskiej.

Rozalia Ligus w tekście *Tutoring uczestniczący w akademickim kształceniu nauczycieli*, przedstawia tutoring uczestniczący w kształceniu nauczycieli akademickich. Wszelkie podejścia, które opierają się na dialogiczno – konstruktywistycznych postawach badawczych, wymagają od badacza wyjścia

poza schematy i postawy autonomicznej w swoich działaniach. Taka aktywność jednak rzadko występuje spontanicznie, więc jak pisze Ligus, należy stworzyć badaczom najpierw takie warunki pracy, które sprzyjają rozwijanie samosterowności badawczej. Przytacza ona projekt badań realizowany we współpracy ze studentami, który miał na celu poznanie tego jak uczy się i naucza w uczelni wyższej.

Tę część zamyka tekst Ewy Lemańskiej – Lewandowskiej *Zmiana, która może wyzwalać... Na marginesie pewnego projektu*, który mówi o badaniach odnoszących się do stosowania strategii utrzymania dyscypliny przez nauczycieli w szkołach, ich przekonań i osobistych poglądów związanych z dyscypliną oraz o tym jak wpływać na edukację, tak aby sprzyjała uczeniu się i nie tłamsiła potencjału uczniów.

2. *Część C – Retrospekcje* – to z kolei cztery teksty, wypowiedzi badaczy, odnoszące się do przeprowadzanych badań, co ma za zadanie pokazanie idei badań w działaniu poprzez tzw. auto-etnografie.

Zbigniew Kwiecieński w *Potrzebie badań dynamicznych. O tak zwanych eksperymentach pedagogicznych*, zwraca uwagę na to, że metodologia badań nie powinna być zamykana w ramach i utrzymywana w dotychczas przyjmowanych założeniach, ale wychodzić naprzeciw podejściu opisowemu, jakim niewątpliwie posługują się badania w działaniu. To właśnie powstające podczas badań opisy i analiza, chociażby przebiegu samego badania, stanowią wielką wartość pedagogiczną, a pomijane są w klasycznej metodologii.

Mirosława Nowak – Dziemianowicz w artykule *W poszukiwaniu nowej pedagogiki, nowej edukacji, nowej szkoły – reminiscencje*, dużo uwagi poświęca szkole, która oparta jest na samodzielnym wyborze jej uczniów, czyli tzw. Autorskiemu Liceum Artystycznemu, mieszczącemu się we Wrocławiu. Autorka prowadziła tam badania kilkanaście lat, od lat 90 – tych, do 2008 roku, analizując proces uczenia się i nauczania, jako konsultantka i kierowniczka zespołu badawczego, w ramach praktyk edukacyjnych opierających się obserwacji uczestniczącej. Jak sama pisze, dzisiaj badania nazwałaby już badaniami w działaniu, bo autorski program wdrażany do praktyki edukacyjnej i jego alternatywny wpływ na badanych, najlepiej się w nich mieści.

Dorota Klus – Stańska opisuje swoje doświadczenie związane z kierowaniem szkołą Żak w artykule *Szkoła jakiej nie znałam: krótka historia poszukiwania pewnej alternatywy edukacyjnej*. Píše, że w szkoła, która została zainspirowana konstruktywizmem, ma za zadanie rozwijać w uczniach strategię inicjowania aktywności. Co za tym idzie, samodzielnego i świadomego wykorzystywania zdobywanej wiedzy i odnoszenia jej do osobistych

znaczeń czy poglądów. Samo stworzenie strategii inicjowania aktywności jest możliwe tylko podczas edukacji, która opiera się na dialogu między uczniem, a nauczycielem.

Na koniec Joanna Zwiernik w *Polityka rzeczy małych i projekt „Alternatywa w edukacji przedszkolnej w latach 80- tych XX wieku.: studium przypadku*, pokazuje krótką historię badań uczestniczących, przytaczając definicję Kurta Lewina, czy projekt badań Sol Tax'a, odnoszący się do tzw. *Lisów*, czyli rdzennych Amerykanów, który miał na celu zapobieganie marginalizacji Indian i polepszenie ich stosunków z białymi Amerykanami. W przytaczanych przykładach badań, autorka doszukuje się dwóch zakresów w podejmowanych działaniach. Pierwszy, szerszy zakres odnosi się do dużych społeczności, ma za zadanie wywołać zmianę polityczno – ustrojową. Drugi, węższy, obejmujący małe zespoły ma jednoczyć jednostki w ramach idei i wzbudzać refleksję. Zwiernik pisze również o badaniach jakie prowadziła w jednym z wrocławskich przedszkoli, wraz z Bernadettą Wieczorek i Bożeną Zakrzewską przez okres trzech lat. Wspólnie zrezygnowały one z tzw. *Programu wychowania w przedszkolu* oraz celów programowych i wprowadzały w pracę pedagogiczną idee, które uznała za kluczowe rozwijanie indywidualnych cech wychowanków.

Podsumowując *Edukacyjne badania w działaniu* są obowiązkową lekturą, dla tych, którzy nie tylko chcą pogłębić wiedzę na temat istoty *action research*, ale również jej krytyków. Badaniom w działaniu często zarzucana jest nierzetelność przez rozciąganie badań w czasie, zbyt ogólne wnioski wyciągane z badań, czy też niepotrzebne wtrącanie subiektywnych opinii badacza odnośnie badania. Pozycja ta, dzięki podzieleniu na część metodologiczno – teoretyczną, praktyczną i autoetnograficzną, pozwala dostrzec wszystkie aspekty badań w działaniu, które zachęcają do rozwijania tej metody na gruncie polskiej pedagogiki humanistycznej. Niewątpliwie jest również to, że badania w działaniu pozwalają badaczowi na tworzenie własnych programów edukacyjnych, opartych na zainteresowaniach, które mogą odnosić się do różnych dyscyplin pedagogicznych. Takie programy, wdrażane do praktyki, przynoszą zdecydowanie lepsze efekty niż programy systemowe, państwowe. A wszystko to za sprawą tego, że nie odnoszą się do ogółu jednostek i pozwalają im decydować i stanowić samym o sobie.

Bibliografia:

- Cervinkowa H., *Edukacyjne badania w działaniu – w poszukiwaniu emancypacyjnego wymiaru badań pedagogicznych i antropologicznych*, „Animacja Życia Publicznego” 2011 nr 2 (5), s. 7-8.
- Cervinkowa H., *Badania w działaniu i zaangażowana antropologia edukacyjna*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja: kwartalnik myśli społeczno – pedagogicznej” 2012 nr 1 (57), s. 7-18.
- Kwieciński Z., Śliwerski B., *Pedagogika*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Lewin K., *Action Research and Minority Problems*, „Journal of Social Issues” 1946 nr 2, 34–46.
- Skulicz D., *Badanie w działaniu (Action Research)*, w: (red.) S. Palka, *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998, s. 114-115.